

Ikääntyvien leskien muokkautuva narratiivinen identiteetti puolison kuoleman jälkeen

Abstrakti

Puolison kuolema käynnistää ikääntyneillä leskillä narratiivisen identiteetin muokkautumisen prosessin, jossa menetystarinalla ja muistoilla on iso rooli. Analysoimme puolison menetyksen aiheuttamaa muutosprosessia suhteessa ikääntyneiden (+65) narratiiviseen identiteettiin käyttäen tulkinnallista fenomenologista analyysia (IPA, ks. Smith ym., 2009). Tämä artikkeli pyrkii vastaamaan seuraavaan kysymykseen: miten ikääntyvät lesket muokkaavat narratiivista identiteettiään puolison kuoleman jälkeen? Tulokset korostavat, että menetystarinan kertominen, muistot ja tulevaisuuden tarinat auttavat leskiä narratiivisen identiteetin muokkaamisessa. Narratiivisen identiteetin muokkautumisessa yhteisöllä on iso merkitys. Leskien kokemukset ovat linjassa surun narratiivisen tutkimustradition tulosten kanssa, joiden mukaan menetyksen kohdannut työstää suhdetta kuolleeseen kertoessaan menetyksen tarinaa ja siihen liittyviä muistoja sekä suuntautuu hiljalleen uuteen alkaessaan kertoa omaa tulevaisuuden tarinaansa.

Avainsanat: narratiivinen identiteetti, surun narratiivisuus, menetys, ikääntyminen, relaatiot, sosiaalinen tuki

Johdanto

Ihmiselle on ominaista sanoittaa elämäänsä ja kertoa tarinoita oman elämän tapahtumista. Kertomalla tarinoita itsestään ihminen luo ja rakentaa identiteettiään (esim. McAdams, 1985; 2006; Bruner, 1990). Kulttuurinen ympäristö ja ihmisen henkilökohtainen elämänkonteksti vaikuttavat tapaan, jolla tarinoita kerrotaan. Tarinoiden jakamisella on sosiaalinen ulottuvuus, sillä tarinat kerrotaan siinä toivossa, että ne tulevat kuulluiksi. Kuulemisen kokemuksen kautta ihminen kokee tulleen hyväksytyksi (Ganzevoort, 1998). McAdamsin (1985; 2008) narratiivisen identiteetin teoria lähtee ajatuksesta, että yksilön kertoma elämäntarina on omaelämäkerrallinen projekti. Yksilö työskentelee omien tarinoidensa ympärillä tavoitteenaan rakentaa eheyttävä ja merkityksellinen kokonaisuus elämäntapahtumista. Tässä artikkelissa tutkimme leskien narratiivisia identiteettejä puolison kuoleman jälkeen.

Yksilön elämänhistoria vaikuttaa siihen, miten ikääntyminen ja puolison kuolema koetaan. Kuoleman läheisyydessä ihmiset käsittelevät sosiaalisia suhteitaan niiden päättymisen näkökulmasta (Bern-Klug, 2004; Fabbre ym., 2011). Elämän merkityksellisyyden kokemusta tuottavien asioiden tai ihmisten menetys voi horjuttaa kokonaisvaltaisesti merkityksellisyyden kokemusta ja käynnistää merkityksellisyyden etsinnän prosessin (Schnell, 2009; Baumeister, 1991; Park, 2013). Voidakseen kokea toivoa surun keskellä menetyksen kokenut tarvitsee kyvyn nähdä kohti tulevaisuutta realistisella tavalla (Herbert, 2014; Lester, 1995). Myös epätoivon keskellä tällainen realistinen toivo auttaa yksilöä kohtaamaan vastoinkäymiset ja katsomaan kohti tulevaisuutta (Saarelainen, 2019; Vähäkangas & Gothóni, 2010).

Leskeksi jääminen aiheuttaa yksinäisyyttä ja on ikääntyvillä yksi syy tarpeeseen muokata omaa narratiivista identiteettiä (Read & Suutama, 2008; Vaarama ym., 2010). Narratiivisessa surututkimuksessa yhdistyvät menetystarinan kerronta ja sen kautta muokkautuva narratiivinen identiteetti (Davies, 2017). Englannin kielessä tässä yhteydessä käytetty termi ”reconstruct” viittaa uudelleen rakentamiseen. Koska uutta identiteettiä ei kuitenkaan rakenneta tyhjästä, vaan aikaisemman identiteetin päälle, käytämme tässä artikkelissa käsitettä ”muokkautuva narratiivinen identiteetti”. Narratiivinen surututkimus on nostanut esiin uskonnollisten ja arkielämän rituaalien kautta tapahtuvaa kuolleen muistelua, jonka avulla menetyksen kohdannut alkaa muokata omaa identiteettiään (Walter, 1996; Francis ym., 2005; Kellaher ym., 2005).

Suru on prosessi, jossa menetyksen kokenut pyrkii ymmärtämään muuttunutta kiintymyssuhdettaan edesmenneeseen (Valentine, 2008:3–4). Perinteisessä surututkimuksessa puhuttiin tärkeydestä katkaista kiintymyssuhde edesmenneeseen, mutta tämän rinnalle on tullut ymmärrys kiintymyssuhteen jatkumisesta (Klaas & Steffen, 2017). Lisäksi uusimpana näkökulmana surututkimuksessa on puhuttu kiintymyssuhteen muokkaamisesta uudelleenlaiseksi (Bray, 2013; Mathijssen, 2017; Neimeyer ym., 2006).

Aikaisemmin olemme osoittaneet, että puolison kuoleman jälkeen tunne-side edesmenneeseen puolisoon muuttuu: usein surevalle on tärkeää löytää tapoja ja rituaaleja, joiden kautta kiintymyssuhdetta ylläpidetään kuolemankin jälkeen (Vähäkangas, 2020; Vähäkangas ym., 2021). Kuoleman lähestyessä selkeät hautajaissuunnitelmat ja kirjallisesti ilmaistu hautatahto tuovat lohtua niin kuoleville itselleen kuin omaisillekin, joille hautajaiset jäävät surun keskellä järjestettäväksi (Vähäkangas & Mäki-Petäjä-Leinonen, 2020; Mäki-Petäjä-Leinonen & Saarelainen, 2021). Kuoleman läheisyydessä uskonnollisuus ja oma maailmankuva voivat osaltaan tuoda tukea haastavaan elämäntilanteeseen. Toisinaan läheisten erilaiset uskonnolliset näkemykset voivat tuoda haasteita elämän loppuvaiheissa. Tämä näkyy esimerkiksi puolisoitten näkemyseroissa liittyen kuoleman kohtaamiseen tai ymmärrykseen elämästä kuoleman jälkeen (ks. Saarelainen ym., 2022; Saarelainen ym., 2020).

Merkitykselliset ihmissuhteet muokkaavat yksilön kokemusta omasta itsestä ja identiteetistä (Ganzevoort & Falkenburg, 2012). Nykytutkimusta luonnehtiikin hyvin poikkialaisesti identiteetin ymmärtäminen relationaalisenä eli perustavanlaatuisesti ihmissuhteissa rakentuvana ja muuttuvana (Cooper-White, 2011; Hermans ym., 1992). Samalla kuitenkin painotetaan, että yksilö tarvitsee riittävää kokemusta identiteetin koherenssista ja pysyvyydestä (Baumeister, 1991). Jaetun menneisyyden ja yhteisen tulevaisuusorientaation kautta pitkä ja sitoutunut parisuhde voi tuoda identiteettiin tätä koherenssin kokemusta (Ojalampi, 2021). Parisuhdetutkimuksessa puhutaankin puolisoitten ”jaetusta” identiteetistä (Agnew ym., 1998). Lisäksi avioliittoon sijoittuu monia sosiaalisia merkityksiä ja rooleja, jotka ovat usein tärkeitä elämän merkityksellisyyden kokemuksessa ja identiteetissä (Schnell, 2021). Puolison kuolema onkin kriisi, jossa monet kokevat ikään kuin menettäneensä osan itsestään (Bonanno ym., 2001).

Narratiivisen identiteetin muokkautumisessa menetyksen jälkeen tärkeä merkitys on sekä kiintymyssuhteella edesmenneeseen että hänen muistelul-

laan. Surun narratiiviseen tutkimustraditioon pohjautuen artikkeli etsii vastausta kysymykseen: miten ikääntyvät lesket muokkaavat narratiivista identiteettiään puolison kuoleman jälkeen?

Metodit

Tämän artikkelin aineiston muodostavat kotisaattohoidossa olleiden potilaiden puolisoiden puolistrukturoidut haastattelut puolison menehdyttyä. Tutkimus on osa laajempaa kotisaattohoitoa tutkinutta monitieteellistä hanketta.¹ Ennen aineistonkeruuta haimme tutkimukselle arvion Helsingin yliopiston ihmistieteiden eettiseltä toimikunnalta.

Haastateltavat tavoitettiin yksityisten saattohoitokotien ja julkisten kotisairaalaverkostojen kautta. Palliatiivista hoitoa tarjoavat hoitolaitokset auttoivat tutkimustiimiä löytämään sopivat osallistujat hankkeeseen välittämällä potentiaalisille haastateltaville tietoa tutkimuksesta. Hoitaja pyysi luvan välittää tutkimustiimille niiden ihmisten yhteystiedot, jotka ilmaisivat kiinnostuksensa osallistua tutkimukseen. Tutkittavia rekrytointiin lisäksi seurakuntalehden ilmoituksen kautta ja lumipallomenetelmällä. Kaikki tutkimukseen osallistuneet henkilöt asuivat eteläisessä Suomessa.

Haastatteluiden aluksi kävimme tutkittavien kanssa läpi tutkimuseettiset näkökohdat ja tutkittavien oikeudet. Tämän jälkeen haastateltavat ilmaisivat suostumuksensa osallistua tutkimukseen suullisesti ja allekirjoittivat suostumuslomakkeen. Haastateltavien hyvinvoinnin ja jaksamisen turvaamiseksi rajasimme haastatteluaajan kahteen tuntiin. Kysyimme haastateltavilta voiko tutkija ottaa viikon sisään yhteyttä puhelimitse ja varmistaa, että kaikki on haastattelun jälkeen kunnossa. Näiden puhelinsoittojen yhteydessä jotkut haastateltavista rohkaistuivat hakemaan tukea menetykseen. Arviomme mukaan tähän päätökseen vaikutti haastatteluun liittyvää levottomuutta enemmän tietoisuus saatavilla olevasta avusta.

Huomioimme aineistonkeruuvaiheessa myös tutkijoiden hyvinvoinnin, sillä oletimme, että emotionaalisia aiheita käsittelevien haastattelujen tekeminen voi olla kuluttavaa. Suurin osa haastatteluista tehtiin kahden tutkijan pareissa. Jokaisen haastattelun jälkeen tutkijapari kävi keskenään reflektio-keskustelun haastattelun kulusta ja sen aiheuttamista tuntemuksista. Lisäksi tutkijat pitivät tutkimuspäiväkirjaa seuratakseen omia ajatuksiaan ja emotionaalisia voimavarojaan hankkeen edetessä.

Haastatteluissa käytettiin puolistrukturoitua temahaastattelurunkoa, jonka avulla käytiin läpi seuraavat teemat: elämä palliatiivisen hoitopäätöksen kanssa, koti ympäristönä, elämä ennen sairautta, palvelut ja tuen tarve, arvot ja maailmankuva, yksilön oikeudet ja tulevaisuuden narratiivi. Tässä artikkelissa keskitytään niiden aineiston osien analyysiin, jotka käsittelevät puolison menetystarinaa, menetyksen jälkeen haettua ja saatua tukea sekä tulevaisuuden narratiivia. Näitä teemoja käsiteltiin haastatteluissa siinä määrin kuin kyseinen haastateltava oli niistä valmis puhumaan.

Koko hankkeessa haastateltiin kaikkinsa kolmetoista läheisensä menettänyttä henkilöä. Kaksi haastateltavaa karsiutui tämän artikkelin aineistosta pois, koska he eivät olleet edesmenneiden leskiä. Tämän artikkelin aineiston muodostavat yhdentoista lesken haastattelut, jotka kestivät tunnista kahteen tuntiin ja 18 minuuttiin. Haastattelut toteutettiin kasvotusten joko haastateltavan kotona tai yliopistolla. Sellaiset haastateltavat, joiden haastattelussa tuli ilmi jokin traumaattinen kokemus, joka häiritsi menetystarinan kertomista, haastateltiin puoli vuotta myöhemmin uudelleen joko kasvotusten tai puhelimitse. Haastateltujen perustiedot on esitetty taulukossa 1. Käytämme heistä oikean nimen sijaan koodinimeä.

Analysoimme haastattelut tulkinallisella fenomenologisella analyysillä (interpretative phenomenological analysis, IPA, ks. Smith ym, 2009). IPA on Suomessa melko uusi teoreettis-metodologinen viitekehys, joka sopii pienten homogeenisten aineistojen analyysiin. Analyysissä keskeistä on tutkittavien identiteetin ja kokemusten sekä heidän kokemuksilleen antamiensa tulkintojen tarkastelu (ks. esim. Benjamin, 2017; Paavonen, 2015).

Analyysin toteutuksessa noudatimme IPA-analyysiä seuraavasti: Analyysin aluksi artikkelin kaksi ensimmäistä kirjoittajaa analysoivat kumpikin aineiston erikseen. Kumpikin kirjasi huomioitaan tulosteiden marginaaleihin nostaan esiin haastatteluissa nousseita teemoja ja niihin liittyvää tutkijan omaa pohdintaa. Sitten molemmat listasivat omissa analyyseissä löytämänsä teemat, vertasivat analyysejä keskenään ja koostivat niistä yhdessä analyysin päätulokset. Seuraavaksi kolmas kirjoittaja kommentoi tuloksia ja varmisti analyysin. Lopuksi ensimmäinen kirjoittaja vielä tarkisti analyysin koko tutkimustiimin kanssa aiemmin tehdyn temaattisen sapluuna-analyysin avulla (template analysis, King & Brooks, 2017). Myös sapluuna-analyysi edustaa fenomenologista tutkimustraditiota, minkä vuoksi se täydentää hyvin IPA-analyysiä. Temaattinen sapluuna-analyysi auttoi tuomaan haastateltavien kokemuksilleen antamat

koodinimi	suku- puoli	ikä	aika menetyksestä haastatteluhetkellä ja lisätietoa parisuhteesta
Aino	N	76	Ensimmäinen haastattelu puoli vuotta menetyksestä, toinen haastattelu puoli vuotta myöhemmin. 10 vuoden pituinen avioliitto.
Anneli	N	68	3 kk menetyksestä. 44 vuoden pituinen avioliitto.
Eila	N	76	Kaksi vuotta menetyksestä. Pitkä avioliitto.
Hanna	N	77	Vuosi menetyksestä. Pitkä avioliitto ja pitkä omaishoitajuus.
Ilmari	M	65	5 kk menetyksestä. 42 vuoden pituinen liitto.
Kaarina	N	65	Kolme vuotta aviopuolison menetyksestä, vuosi uuden seurustelukumppanin menetyksestä. 40 vuoden pituinen avioliitto ja noin vuoden mittainen seurustelusuhde.
Kari	M	72	Ensimmäinen haastattelu 3 kk menetyksen jälkeen, toinen haastattelu puoli vuotta myöhemmin. 7 vuoden pituinen avioliitto.
Kyllikki	N	81	Ensimmäinen haastattelu vuosi menetyksestä, toinen haastattelu puoli vuotta myöhemmin.
Matti	M	75	Vuosi menetyksestä. Pitkä liitto ja pitkä omaishoitajuus.
Markku	M	65	Vuosi menetyksestä. Pitkä avioliitto.
Sirpa	N	69	8 kk menetyksestä. 50 vuoden pituinen avioliitto.

Taulukko 1: Osallistujien taustatiedot

tulkinnat ja selitykset entistä paremmin esiin. Tämä oli tärkeä vaihe erityisesti siksi, että tämän artikkelin aineisto on verrattain laaja IPA-analyysiin.

Monipolvisesta analyysiprosessista nousi lopulta kolme pääteemaa: menetystarina käynnistää identiteetin rakentamisen, muistot rakentavat narratiivista identiteettiä ja muotoutuva identiteetti ilmenee tulevaisuuden tarinoissa. Seuraavassa tulososiossa nämä teemat esitellään tässä järjestyksessä.

Tulokset

Menetystarina käynnistää identiteetin rakentamisen

Ihmiset rakentavat ja muokkaavat narratiivista identiteettiään kertomalla tarinoita; tässä tutkimuksessa haastatellut lesket kertoivat menetyksensä tarinaa. Puolison kuolema on haaste lesken narratiivisen identiteetin rakentamiselle. Tässä prosessissa menetystarinan kertominen auttoi heistä monia. Menetystarinaa ennen moni kertoi haastattelussaan puolison sairastamisen tarinaa tai tarinaa puolison kuolemasta ja hautajaisista. Osa haastateltavista, joiden menetyksestä oli kulunut vasta vähän aikaa, keskittyivät haastattelussa pohtimaan kuolemaa, mutta eivät vielä liittäneet sitä osaksi laajempaa menetystarinaa ja sen käynnistämää identiteettipohdintaa.

Suurin osa leskistä rakensi menetystarinaa lähipiirinsä, erityisesti lastensa kanssa. Eila kertoo puhuneensa tunteista sekä menetyksen kokeneen läheisen ystävänsä että lastensa kanssa:

Me oltiin Lapissa hänen [ystävän] kanssaan täs keväällä, Ja meil oli tosi kivaa. Me naurettiin välillä ihan hirveesti, muisteltiin kaikkee ja sitte välillä itkettiinkin samaan hengenvetoon. Et sikälikin on ihana juttu, et hän on just samassa tilanteessa tässä surutyössä, et se on meille kummallekin ollu aivan valtavan hyvä asia. Mut lasten kanssa mä voin kaikki tunteet, me ollaan aina puhuttu kaikki.

Eila jakoi menetystarinaa ystävänsä ja lastensa kanssa. Eilan tarinasta käy ilmi myös se, kuinka tärkeää jakamisessa on ollut yhteinen ymmärrys siitä, mitä suru on. Surun läpikäymiseen kuuluu monenlaisia tunteita: jokainen tunne, kokemus ja jaettu hetki kerrotaan siinä toivossa, että vastaanottaja ymmärtää ja hyväksyy tarinan (ks. Ganzevoort, 1998). Yhteinen jakaminen auttoi Eilaa tunnistamaan omia tunteita menetyksen jälkeen. Puolisonsa vähän aikaisem-

min menettäneen ystävän vertaistuki oli tässä narratiivisen identiteetin rakentamisessa erityisen merkityksellistä.

Menetystarinan kertominen ja uuden elämänvaiheen pohdinta eivät kuitenkaan olleet itsestäänselvyys haastattelemillemme leskille, eivätkä kaikki halunneet jakaa menetykskokemuksia edes läheistensä kanssa. Matti kertoo vierailusta poikapuolensa luona:

Että kävinhän mä kesällä, siel olin muutaman päivän siellä, ja siin on aina, että kyl nyt harkitsen, että myös semmonen asia ainaki täytyy tehdä etukäteen selvästi, että ei puhuta siellä menneistä ja surusta eikä ruveta kertomaan siitä, että on menetetty se.

Matin kertoman mukaan hän oli sopinut aiemmin puolisonsa kanssa, että toisen kuoltua he eivät keskity suremaan ja muistelemaan menneitä. Poika ja hänen perheensä olivat halunneet puhua menetyksestä, mutta Mattia aiheesta puhuminen ahdisti. Vaikuttaa siltä, että Matin kohdalla puolison menetys ja siitä aiheutunut suru eivät olleet jäsentyneet osaksi narratiivista identiteettiä.

Osa leskistä halusi kertoa omaa ja parisuhteen tarinaa sururyhmässä tai ammattiauttajan luona. Kyllikki oli ensin osallistunut saattohoitokodin sururyhmään ja myöhemmin keskustellut useamman sairaalapapin kanssa menetyksestään ja siihen liittyvistä ahdistavista tunteista. Kyllikki kertoo:

Käyny näiden sairaalapastoreiden juttusillakin siellä sururyhmässä, varsinkin siellä, kummassakin, et ei ne oo mitään tunnustuksellisia nää ryhmät, vaan ne on ihan sururyhmiä. Mä sanoin, et ei tää, siellä ei oo mitään tämmöstä julistusta. Siellä saa puhua ihan ja puhutaan ihan. Ja sit Kampin kappeliinkin mä menin viime kesänä, kun oli se semmonen oikeen pakahduttava olo. Mä sanoin, et no ni, siellähän on sitte, ja siellä sattu tämmönen nuori naisdiakoni ja mä aattelin, et jos joku jaksaa mua kuunnella, miksen mä voi mennä puhumaan...

Kyllikkiä oli jäänyt vaivaamaan miehensä kommentti siitä, että heidän liittonsa oli järkiavioliitto. Ajatus, ettei mies pitänyt heidän liittoaan rakkausliittona, ahdisti häntä. Kyllikki itse kaipasi kovasti miestänsä ja hänen oli vaikea sovitaa menetystä ja avioliittoajatuksen muuttumista osaksi omaa identiteettiään. Kyllikki oli haastattelemistamme leskistä ainoa, joka oli osallistunut seura-

kunnan sururyhmään ja käynyt keskustelemassa sairaalapappien ja Kampin kappelin diakonin kanssa.

Useat haastateltavat olivat pohtineet vertaisryhmään osallistumista, mutta eivät olleet löytäneet itselleen sopivaa ryhmää. Markku jakaa omia kokemuksiaan:

Tommosta mä ite omasta mielestäni aattelin silloin, mä yritin että semmoista vertaisryhmää, mutta en mä oikein löytäny mistään vaikka mä kyl netissä seilasin sitte....Niin, en mä oikein löytäny. Kaikki meni noihin kirkkoihin ja semmoisiin sitten.

Markun tavoin moni haastatelluista leskistä koki seurakuntien sururyhmät itselleen vieraaksi tai koki haluttomuutta sitoutua säännöllisen vertaisryhmän työskentelyyn. Keskustelu sururyhmistä haastattelun aikana toi kuitenkin Markulle erilaisen ajatuksen: hän koki kaipaavansa menetystarinan yhdessä jakamista vertaisryhmässä. Haastattelussa Markun kanssa sovittiin, että haastattelijat kartoittavat lähialueen sururyhmiä ja antavat yhteystiedot hänelle. Viikon päästä haastattelusta Markku kertoi puhelussa, että oli lähdössä kirkkoherranvirastoon ilmoittautumaan sururyhmään.

Kaikki eivät olleet kaivanneet osallistumista viralliseen vertaisryhmään vaan löysivät vertaistukea epävirallisten kanavien kautta. Ilmari kertoo omasta vertaisryhmästään:

niin minäkin kuulun yhteen semmoseen vanhaan äijäkerhoon, joka koontuu syömään viis kertaa vuodessa, ja siinä porukassa on yksi, minua muutaman vuoden vanhempi kaveri, jonka vaimo kuoli samalla tavalla – – josta on jo aikaa, parikymmentä vuotta, mutta hänen kanssaan on kokemuksia vaihdeltu kyllä.

Ilmarilla oli laajat ihmissuhdeverkostot, joiden avulla hän pystyi muokkaamaan narratiivista identiteettiään puolison kuoleman jälkeen. Hän oli osallistunut aiemminkin kuvaamansa äijäkerhon toimintaan, mutta leskeksi jäätyään löysi uuden yhteyden toiseen leskimieheen ja oli jakanut hänen kanssaan kokemuksia menetyksestä.

Lesket kertoivat haastatteluissa tarinaa menetyksestään ja elämästä menetyksen jälkeen. Osa heistä oli käynyt näitä asioita läpi läheisten kanssa tai

erilaisissa vertaisryhmissä. Kaikki haastateltavat olivat tavalla tai toisella pohjineet menetystä, mikä oli myötävaikuttanut identiteetin muokkautumiseen muuttuneessa tilanteessa. Tässä prosessissa muistot olivat tärkeässä roolissa, mistä lisää seuraavassa.

Muistot kanavana rakentaa narratiivista identiteettiä

Muistot ja erilaiset muistelun tavat auttavat menetyksen kokeneita muokkaamaan narratiivista identiteettiä. Muistojen yhteinen jakaminen muiden menetyksen kokeneiden kanssa antoi tukea sekä menetyksen käsittelyyn että narratiivisen identiteetin muokkaamiseen. Lesket muistelivat puolisoa ja yhteistä elämää ja jäsensivät identiteettiä elämäntarinansa avulla. Haastatteluissa he myös muistelivat hautajaisia ja niihin liittyviä muistoja. Narratiivisen identiteetin muokkautumiselle hautajaisten jälkeiset muistelun tavat ja läheisten kanssa yhdessä jaetut muistelun rituaalit ovat aikaisemman tutkimuksen mukaan merkittäviä (Mathijssen, 2017). Tästä syystä käsittelemme seuraavassa hautajaisten jälkeen tapahtunutta muistelua ja muistelun rituaaleja.

Muistojen vaalimisessa moni osallistuja kertoi rituaaleista, jotka olivat auttaneet jäsentämään kuoleman aiheuttamaa surua. Hautaan siunauksen vuosipäivänä Hanna matkusti tyttärensä kanssa majakkasaarelle, johon puolison tuhkat oli ripoteltu. Tuolla paikalla oli äidille ja tyttärellä symbolinen merkitys, meri muistutti heitä purjehtijasta, jonka kanssa he olivat usein purjehtineet. Tällä samalla paikalla he halusivat järjestää muistorituaalin, josta Hanna kertoo seuraavasti:

Mutta me mentiin viime kesänä mun tyttären kanssa... ajettiin yhteisaluksella sinne majakkasaarelle ja istuttiin siellä rannassa, ja tytär laittoi vähän kukkia mereen ja tämmöistä.

Tämä äidin ja tyttären yhdessä toteuttama rituaali näytti olleen Hannan identiteetin rakentamiselle merkittävä. Haastattelussaan Hanna kuvasi moninaisia avioliiton haasteita, jotka aiheuttivat hänessä vaikeita tunteita ja katkeruutta. Avioliittoon liittyneet haastavat kokemukset, ajatukset ja tunteet hankaloittivat puolison muistelua ja narratiivisen identiteetin muokkautumista. Rituaali ei poistanut kipeitä muistoja. Vaikutti kuitenkin siltä, että yhteinen jakaminen

ja rituaali surun äärellä auttoivat osaltaan sekä surun että vaikeiden tunteiden käsittelyssä.

Useat lesket jakoivat ajatuksen siitä, että muistelu lasten kanssa oli tärkeää. Ilmari kertoo suunnitelmistaan yhteisestä vuosipäivän rituaalista:

No muisteltu on, mutta meillä ei ole mitään muisteluiltoja tai tällöisiä. Et ne enempi se tulee sitä kautta, että jos käydään mökillä, niin ”äiti olis tätä tehny” ja ”tonhan se laitto” ja näin poispäin... Mä just mietin sitä, että pitäiskö tässä sillä tavalla oikeen, kun esimerkiksi, kun tulee vuosi hänen kuolemastaan kuluneeksi, että sitten vois kaikki olla koolla ja sitten vois muistella tai jotain tällaista näin.

Ilmari pohtii, millainen muistelunrituaali olisi heidän perheeseensä toimiva. Hän sanoittaa kuoleman vuosipäivän lähestymistä ja siihen ajatuksissa rakentuvaa toivetta yhteisestä hetkestä. Samalla hän kuitenkin sanoittaa perheen yhteistä narratiivia, jossa muisto puolisosta ja äidistä elää sitä kautta miten edesmenneellä oli tapana toimia erilaisissa tilanteissa. Ilmarin sanat osoittavatkin, että muisteluissa on kyse niin arjen keskellä tapahtuvista pienistä edesmenneeseen liittyvistä muistoista kuin etukäteen suunnitelluista muistohetkistä.

Eräs tärkeä muistelun väline ovat valokuvat ja muut konkreettiset muistot edesmenneestä. Monille valokuvien katselu toimi tärkeänä muistelun rituaalina. Eila kertoo, kuinka kuvat ja päiväkirjat ovat hänelle tärkeä osa muistelua:

Ja sit mä pidän kuvat esillä, ja sit me ollaan kirjoitettu päiväkirjoja, ja mulla on hirvittävän... Sitä varten mä sanoin näille lapsille, että mä vielä kokoan sen... Et ne päiväkirjat antaa mulle sellasta muistoa siitä vielä, et mitä kaikkea me ollaan tehty ja mitä kaikkea me ollaan koettu... Ja et mä elän uudelleen sitä.

Eilan sanoituksen mukaisesti olennaista oli, että kuvat ovat esillä. Kuvien kautta hän piti päivittäisessä elämässään mukana muistoja ja yhteisiä hetkiä. Menneisyyden uudelleen eläminen kirjoitetuissa sanoissa ja kuvissa toivat puolison osaksi arkea. Samaan aikaan Eilan tarinasta heijastui kuvien ja kirjoitusten merkittävyys myös lapsille: suru ja menetys ovat yhdessä jaettuina kokemuksia. Osa osallistujista kertoi ryhmitelleensä kuvat uudelleen ja sitä

kautta muokanneensa myös muistojaan ja omaa suhdettaan menetykseen. Esimerkiksi Ainolla oli puolison kuva hautajaisten jälkeen esillä muistopöydällä ja myöhemmin hän siirsi miehensä kuvan lastenlasten kuvien kanssa seinälle. Kuvien siirto konkretisoi narratiivisen identiteetin muutosta: mies siirtyi muistoissa muiden vielä elävien läheisten keskelle. Hänen paikkansa ei enää ollut hautajaistyypin muistopöydän keskiössä.

Muistoista kiinnipitämiselle ilmeni aineistossa myös vastakkainen narratiivi, sillä osa leskistä rakensi narratiivista identiteettiä karsimalla muistoja puolisosta. Tällaisena nousi esille erityisesti kuolemasiivous, josta Matti kertoo:

No, keittiön verhot on semmoset, jotka, mä en niitä luovuta, mutta sänkynteestäki, ku nyt on tuplasänky, oli semmonen iso kalastajalakana... Annoin sen sitte hänen pojalleen... se nivoutuu sellainen suurempi kokonaisuus, niin monta kertaa miettii vähä niin ku turhia asioita.

Matti halusi siivota vaimosta muistuttavat käsityöt pois kodistaan. Kuolemasiivouksen avulla hän halusi muokata kotia itselleen sopivaksi ja opetteli samalla elämään erillisenä puolison persoonasta. Toisaalta käsitöiden arvo oli Matille tärkeä ja hän koki tärkeänä, että osa niistä siirtyi poisheittämissään pojalle.

Kyllikille kuolemasiivous puolestaan on suhteen muokkaamista edesmenneeseen ja samalla puolison muistamista. Kyllikki kertoi puolison vaatteiden karsimisesta:

Hän sieltä tuli ja pani siihen naulaan, niin nyt mä sit sen pesin ja vein Pe-lastusarmeijan padalle et sitte, että kerroin [puoliso] et mä vien sen sinne. Ni et se oli semmonen, mä sit sanoin [puoliso] et eiks tää oo hyvä jos mä vien sen sinne, et sen saa joku sitte tarvitsija. ...No sen, mutta kengät mitkä oli siinä hänen jalassaan silloin niin niitä, ne on siinä vielä ja niille mä en nyt tee viä toistaseks mitään.

Kuolemasiivous oli Kyllikille hidas prosessi, jossa hän halusi rauhassa pohtia, mistä puolison tavaraa hän oli valmis luopumaan ja mistä ei. Vaikutti siltä, että siivoamisen kautta puolisosta luopuminen jäsenyi: hiljalleen, tavara kerrallaan Kyllikki rakensi ymmärrystä omasta elämästä ilman puolisoa.

Erilaiset muistelun tavat auttoivat leskiä kohtaamaan menetyksen ja rakentamaan narratiivista identiteettiä. Monilla muisteluun liittyi pienimuotoisia rituaaleja, jotka näyttivät lisäävän näiden tapahtumien merkitystä osallistujille. Rituaalien kohdalla korostui myös niiden jaettu luonne, sillä lesket sanoittivat vahvasti, kuinka lähipiiri oli läsnä näissä muistelun hetkissä. Muistelun kautta lesket muokkasivat narratiivista identiteettiään, vaikka eivät haastattelussa käyttäneet identiteettikäsitettä eivätkä varsinkaan puhuneet rakentavansa tai muokkaavansa narratiivista identiteettiä.

Muotoutuva identiteetti tulevaisuuden tarinoissa

Haastatteluissa leskiä kannustettiin puhumaan tulevaisuudesta. Osa haastateltavista koki aiheen vaikeaksi ja käänsi keskustelun takaisin menetystariinaan. Pääosin ne haastateltavat, joilla menetyksestä oli jo vähän pidempi aika, alkoivat pohtia tulevaisuuttaan. Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että identiteetin kannalta tulevaisuuden aikaperspektiivin ylläpitäminen on olennaista: jotta ihminen voi kokea toivoa, positiivista ja realistista näkyä tulevaisuudesta kaivataan (esim. Lester, 1995; Saarelainen, 2019).

Osallistujat noudattivat varsin sukupuolittunutta tapaa kertoa tulevaisuudesta. Naiset kertoivat haaveilevansa uudesta parisuhteesta ja miehet korostivat toiminnan merkitystä. Puolison kuoleman jälkeen Eila oli jäänyt kaipaamaan läheisyyttä:

Kyl se... Mut se, mikä on ollu myös tosi kauheeta, on se, ettei kukaan halua. Siis halua tietysti, lapset halua ja ystävät halua, mutta siis se päivittäinen hyväily.

Eila sanoitti avoimesti läheisyyden tarvettaan liittyen siihen, että puolison kuoleman jälkeen kukaan ei säännöllisesti ollut häntä halaamassa. Eila kertoo uudesta ystävästä, miehestä, jonka kanssa hän viettää aikaa:

Ja sit me ollaan hänen kanssaan hirveesti keskusteltu ja vietetään aikaa sillain, niinku me sanotaan, et päivitetään tietoja. Mutta se ei oo mitään seurustelua, mutta se on sellasta hyvää ystävyyttä, joka on just sellasta, mitä mä haluankin ihmisiltä.

Vaikka tässä yhteydessä Eila korosti, että pelkkä ystävyys tämän miehen kanssa riittää, palasi hän myöhemmin haastattelussa yksinäisyyteen ja hyväilyyn puutteeseen. Hän kertoi eräästä ulkomaan matkasta leskeksi jääneen naisystävänsä seurassa, jonka kanssa he olivat katselleet ”hauskan näköisiä vanhempia herroja” ja nauraneet, josko vielä joku löytyisi. Kaipaus kumppanuuteen ja uuden yhteisen tulevaisuuden narratiivin rakentamiseen sai Eilan kerronnassa sekä kehollisia että emotionaalisia ulottuvuuksia.

Uuden kumppanin löytymistä ei kuitenkaan pidetty itsestäänselvyytenä. Esimerkiksi Kaarina nosti esiin kysymyksen, löytääkö hän enää uutta ihmishuuhdetta:

No, tavallaan mä haluisin jonkun uuden miehen, mut mä kyllä ymmärrän, et niitä ei ehkä löydy kauheen... Mutta sitten kun mä puhuin just tän [nimi] lesken, kanssa, se olis semmoinen jonka kanssa mä voisin olla, mutta mä en tiedä, haluisko se olla mun kanssa. Vähän tuntuu nololtakin, että... Mutta kyllä mä oon tavallaan hyväksynyt senkin, että ehkä ei enää löydy. Että on ihan hyvä, että on ollu kaks kunnon ukkelia.

Kaarinan sanoista käy ilmi ajatus siitä, kuinka haastavaa kumppanin löytäminen ikääntyessä on. Hän nosti esille oman kelpaavuutensa kumppaniksi sekä ajatuksen tasolla nolouden, joka liittyi tähän haaveeseen kumppanuudesta.

Miesleskien tulevaisuuspuhe puolestaan oli naisiin verrattuna toimintakeskeisempää. Usealla toiminta näkyi työroolin jatkumisena eläkkeelle jäämisestä huolimatta. Esimerkiksi Ilmari kertoi elämästään ja tulevaisuudensuunnitelmistaan näin:

No, mulla on jonkin verran luottamustehtäviä, mikä pakottaa lähtemään kokouksiin hoitamaan ne asiat. Ja sit mul on harrastuksia, tietysti mä luen paljon ja siihen liittyen mutta... Sitten on noita ulkoilmaharrastuksia, et metsästelen ja kalastelen ja koirien kanssa käyn lenkillä. Ja sit kesämökki on lasten kanssa yhteinen, yhteinen, ja sitä hoitelen siellä... Et kyl mä teen käsilläni mielellään aika paljon, et kesämökkilläni mä rakentelen ja kunnostan paikkoja ja tollasta, et se on sellasta hyvää terapiaa.

Ilmari koki käsillä tekemisen ja monenlaiset harrastukset terapeutiksi. Hän ei kokenut olevansa yksinäinen, vaikka kaipasikin puolison seuraa arkipäiväs-

sään. Narratiivisen identiteetin kannalta olennaisena näyttäytyi harrastusten jatkumo ennen ja jälkeen menetystä. Itsensä toteuttaminen harrastusten kautta olivat olennainen osa omaa narratiivista identiteettiä myös leskeytymisen jälkeen. Myös muut haastattelemamme mieslesket korostivat tulevaisuudesta puhuessaan tekemisen merkitystä. Kari jatkoi yli 70 vuoden iästään huolimatta töitä osa-aikaisesti. Vaikka Markku oli jo jättänyt työelämän, hän haikaili tekemisen puutteessaan vaimon kuoleman jälkeen myydyn mökin perään ja suunnitteli hakeutuvansa vielä osa-aikaisesti töihin. Ainoastaan piakkoin haastattelun jälkeen leikkaukseen menevä Matti ei korostanut työskentelyä tai muuta toimintaa puhuessaan tulevaisuudestaan. Hän oli haastattelemistamme leskimiehistä iäkkäin ja huonokuntoisin, mikä näytti vaikuttavan siihen, kuinka hän puhui tulevaisuudesta.

Annelin tulevaisuuden tarina poikkesi sukupuolittuneesta tavasta kuvata tulevaisuutta. Lisäksi Anneli kuului niihin vähemmän tulevaisuutta pohtiviin haastateltaviin, jotka olivat melko hiljattain kokeneet menetyksen. Annelin menetyksestä oli kulunut vasta hieman yli kolme kuukautta ja perunkirjoituskin oli saatu aikaiseksi vasta pari päivää aikaisemmin. Anneli koki, että haastatteluhetki, jossa hän kertoi omaa tarinaansa ennestään tuntemattomille haastattelijoille, auttoi oman tulevaisuuden narratiivin hahmottumisessa. Anneli sanoittaa haastattelunsa lopuksi:

... mut et puhuu näistä täysin vieraiden kanssa, niin se antaa jotenkin täysin eri vivahteen niille sanoille ja merkityksille, et se auttaa tässä niin kun.... et mulle on auttanut ymmärtämään mun omaa tilaa.. et ku mulla on eteenpäin pyrkimisen tahto.

Annelin tulevaisuuden tarinaan kuului työidentiteetti ja perheen yrityksen jatkaminen miehen kuoleman jälkeen. Annelin voimavarana olivat useat läheiset ihmiset ja suhde lemmikkeihin, joiden läsnäolo loi lohtua menetyksen keskelle. Anneli pohti tulevaisuuttaan jo haastattelunsa aluksi ja kertoi, että hänellä on tahto katsoa ja pyrkiä eteenpäin. Kyse ei siis ollut vain haastattelun aikaan saamasta tulevaisuuspuhunnasta vaan lesken omasta prosessista, jossa hän halusi rakentaa omaa tulevaisuutta muuttuneessa elämäntilanteessa.

Tulevaisuuden tarinat olivat siis sukupuolittuneita. Miesten tarinat kertoivat toiminnasta; joko työstä tai mökkitöistä ja niiden merkityksestä identiteetille menetyksen jälkeen. Naiset sitä vastoin korostivat ihmissuhteita; joko

ystävyyssuhteita, suhteita lapsiin tai toivetta uudesta parisuhteesta. Anneli, joka korosti työroolin merkitystä tulevaisuuden tarinassaan, kertoi myös ihmissuhteiden tärkeydestä muuttuneessa elämäntilanteessaan. Muissa tämän artikkelien teemoissa ei ole näkyvissä yhtä selvärajaisia sukupuolten välistä eroa, vaan kyse on pikemminkin menetyksen jälkeisen narratiivisen identiteetin muokkausprosessin yksilöllisyydestä. Näin pienellä aineistolla ei voi kuitenkaan tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä sukupuolen vaikutuksesta tulevaisuuden tarinoiden rakentumisessa.

Keskustelu

Analyysissämme ikääntyvien leskien puolison kuoleman jälkeen muokkautuvasta narratiivisesta identiteetistä nousi esiin kolme pääteemaa: menetystarina käynnistää identiteetin rakentamisen, muistot toimivat kanavina narratiivisen identiteetin rakentamisessa ja identiteetti muokkautuu tulevaisuuden tarinoissa. Nämä kaikki teemat korostavat oman elämäntarinan ja parisuhdetarinan merkitystä leskelle tilanteessa, jossa hän on pitkän liiton jälkeen yksin. Tuloksemme osoittavat, että menetyksen kokenut leski rakentaa muistelun kautta omaa elämänhistoriaansa ja narratiivista identiteettiä. Aikaisempi tutkimus on korostanut, että elämäntarina ja menetyksen tarina ovat tärkeitä työkaluja, joiden avulla leski työstää menetystä (Davies, 2017; 2011; Walter, 1996). Tässä korostuu narratiivinen suruteoria, jonka mukaan sureva työstää suhdettaan kuolleeseen pohtiessaan syitä menetykselle, sen kanssa pärjäämiselle ja suuntautuu uudelleen suhteessaan kuolleeseen rakkaaseen (Valentine, 2008).

Tuloksemme osoittavat, että osa leskistä rakensi narratiivista identiteettiä menetystarinan, muistelun ja tulevaisuuden tarinoiden avulla, kun taas osa ei halunnut palata menetykseen eikä jakaa muistoja muiden kanssa. Muistelun avulla tapahtuva narratiivisen identiteetin rakentuminen on aikaisemman tutkimuksen mukaan kaikille menetyksen kokeneille mahdollista, mutta kaikki eivät tästä huolimatta halua muistella (Davies, 2017). Muistelu siis voi antaa mahdollisuuksia löytää menetyksestä rakennusaineita narratiiviselle identiteetille puolison kuoleman jälkeen, vaikka kaikki eivät tätä mahdollisuutta käytä.

Tulokset kertovat siitä, että puolison menetyksen myötä leski etsii riittävää koherenssia ja pysyvyyttä identiteetin säilyttämisen ja uudelleen muotoutumisen välillä (ks. Cooper-White, 2011). Tämä liittyy vahvasti jatkuvan

kiintymyssiteen teoriaan. Puolison kuolema on kokonaisvaltainen kokemus, jonka jälkeen moni rakentaa narratiivista identiteettiään menetystarinan, muisteluiden ja tulevaisuuden pohtimisen avulla (Valentine, 2008; Davies, 2017). Tässä prosessissa puolison kanssa jaettua elämäntarinaa ja omaa tulevaisuuden tarinaa neuvotellaan niin, että molemmat tarinat voivat olla ole-massa yhtä aikaa, kuitenkin muokattuina. Vaikka surun järjeistämisen prosessi voi myötävaikuttaa merkityksen kokemiseen (Hibberd, 2013; Neimeyer ym., 2006), puolison menetys sisältää muutoksia päivittäisissä tottumuksissa ja siinä millaiseksi leski oman narratiivisen identiteettinsä ymmärtää.

Tämän tutkimuksen osallistujat kertoivat hyödyntäneensä erilaisia muistelu-tapoja muokatessaan narratiivista identiteettiään puolison kuoltua. Monet näistä muistelun tavoista olivat relationaalisia, lesket toteuttivat niitä yhdessä lähipiirinsä, usein lastensa, kanssa. Tämä vahvistaa aikaisemman tutkimuk-sen tuloksia muistelun ja rituaalien merkityksestä narratiivisen identiteetin rakentamisessa (Davies, 2017:75; Valentine, 2008). Tuloksemme korostavat, että menetyksen kohdanneiden keskinäiset suhteet ovat tärkeitä narratiivisen identiteetin rakentamisessa (ks. myös Woodthorpe, 2017; Ellis, 2013). Tästä ilmiöstä on käytetty nimeä tunnesiteen jatkumisen kollektiivinen osa-alue (Mathijssen, 2017:11). Osalla leskistä oli paljon lähirelaatioita ja he näyttivät muokkaavan narratiivista identiteettiä näissä suhteissa. Osalla haastateltavista oli vähemmän sosiaalisia verkostoja ja suurempi tarve osallistua järjestettyyn vertaisryhmätoimintaan.

Seurakuntien sururyhmien teemat noudattavat menetystarinan kertomista ja sen kautta narratiivisen identiteetin muokkaamista (Harmanen, 1996). Tuloksemme osoittavat, että haastattelemistamme leskistä osa ei tuntenut sururyhmien toimintaa ja osa koki niiden kontekstin itselleen vieraaksi. Aikaisempi tutkimus osoittaa, että elämäntarinaa voi hyödyntää ikääntyneiden ammatillisessa kohtaamisessa esimerkiksi narratiivisen elämäntarinaraportoinnin avulla (Ganzevoort & Bowler, 2007). Toiset tutkijat ehdottavat pienimuotoisia rituaaleja, jotka ikääntymiseen liittyvien menetysten auttavat rakentamaan narratiivista identiteettiä muuttuvassa elämänvaiheessa (Casey, 2012). Sururyhmät eivät tulleet esille jokaisessa haastattelussa, mistä syystä tämän tutkimuksen perusteella ei voi tehdä niistä pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Tulevaisuuden narratiivit nousivat esille pääosin niissä haastatteluissa, joissa menetyksestä oli kulunut jo riittävän pitkä aika. Tämä on linjassa aikai-sempien tutkimusten kanssa, joiden mukaan aivan heti menetyksen jälkeen

leski ei vielä pysty pohtimaan muuttunutta identiteettiä eikä jaksata ajatella tulevaisuutta (Stroebe & Schut, 2006). Kriisin yhteydessä on tärkeää huomioida tulevaisuus, joka aikaisemman tutkimuksen mukaan antaa toivoa ja auttaa jaksamaan vaikean ajan yli (Lester, 1995). Keskeisyydestään huolimatta tulevaisuusnäkökulma usein ohitetaan tutkimuksessa ja sitä myötä myös ammatillisessa kohtaamisessa (ks. Saarelainen, 2019; myös Tromp & Ganzevoort, 2009).

Tulevaisuus-teeman yhteydessä haastattelemamme lesket kertoivat sukupuolittunutta tarinaa. Surututkimus on nostanut esiin sukupuolien eroja suremisessa ja joidenkin tutkimusten mukaan miehet surevat eri tavalla kuin naiset. Uusin tutkimus on korostanut surun olevan aina yksilöllistä, vaikkakin joitakin sukupuolieroja on nähtävissä. Miehet näyttävät tarvitsevan naisia useammin apua suruunsa ja miesten suru näyttää olevan toiminnallisempaa kuin naisten (Doka & Martin, 1998; 2010). Sukupuolien erilaiseen tapaan surra vaikuttaa ympäröivä kulttuuri, erityisesti se, kuinka paljon poikien ja miesten odotetaan peittelevän tunteitaan. Aiempi tutkimus on osoittanut, että suuri osa miesleskistä kokee tunnepuheen uhkaavan heidän miehisyytään, eivätkä siksi halua puhua surusta ja siihen liittyvistä tunteistaan (van den Hoonaard, ym., 2014). Haastattelemillemme ikämiehille toiminnasta puhuminen oli pääosin luontevampaa kuin oman muotoutuvan identiteetin tai tunteiden avoin pohdinta. Leskien kesken oli myös runsaasti yksilöllisiä eroja menetystarinan jakamisessa ja tunteista puhumisessa.

Loppupäätelmät

Tässä artikkelissa tutkimme, miten ikääntyvät lesket muokkaavat narratiivista identiteettiään puolison kuoleman jälkeen. Tuloksemme osoittavat, että menetystarinan kertominen ja jakaminen, edesmenneen muistelu ja oman tulevaisuuden sanoittaminen olivat väyliä, joiden avulla ikääntyvät lesket rakensivat ja muokkasivat narratiivista identiteettiä puolison kuoleman jälkeen. Osa muokkasi identiteettiä ilman menetystarinaa eikä halunnut myöskään muistella puolisoa, mutta tästä huolimatta muokkasi omaa tulevaisuuden tarinaansa. Narratiivisen identiteetin muokkautumisessa yhteisöllä on iso merkitys. Tuloksemme osoittavatkin lähiverkoston, erityisesti lasten ja ystävien, merkityksen. Vain osa leskistä koki tarpeelliseksi muokata narratiivista identiteettiään virallisen vertaistuen, esimerkiksi, sururyhmätyöskentelyn avulla.

IPA-analyysin avulla saadut tulokset korostavat, että narratiivista identiteettiä muokataan relationaalisesti eli vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin. Tämä artikkeli on osoittanut, että heitä voivat lähipiirin ja vertaistukiryhmien lisäksi olla tutkijat, joille ja joiden kanssa haastateltavat ovat halunneet jakaa ja yhdessä rakentaa uutta identiteettiään menetyksen jälkeen. Meidän oli helppo löytää menetyksen kohdanneita omaisia haastateltaviksi, koska useilla haastatelluista leskistä oli tarve puhua menetyksestä, muistoista ja tulevaisuudesta. Tämä on linjassa surun narratiivisen tradition tutkimustulosten kanssa, joiden mukaan menetyksen kohdannut työstää suhdetta kuolleeseen kertoessaan menetyksen tarinaa ja siihen liittyviä muistoja sekä suuntautuu hiljalleen uuteen alkaessaan kertoa omaa tulevaisuuden tarinaansa. Leskien narratiivisen identiteetin muokkaaminen on katsomista samaan aikaan menneeseen ja tulevaan. Menneisyyttä muistellaan ja nämä muistot auttavat elämään tässä hetkessä. Samalla useat lesket jo katsovat tulevaisuuteen.

Alaviite

- 1 Haastattelijoina olivat tämän artikkelin kahden ensimmäisen kirjoittajan lisäksi Marjaana Seppänen, Anna Mäki-Petäjä-Leinonen, Mirja Sisko Anttonen, Sofia Sarivaara, Sanna Mustasaari ja Mia Niemi.

Kirjallisuus

- Agnew, C. R., Van Lange, P. A. M., Rusbult, C. E., & Langston, C. A. (1998). Cognitive interdependence: Commitment and the mental representation of close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(4), 939–954. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.74.4.939>
- Baumeister, R. (1991). *Meanings of life*. The Guilford Press.
- Benjamin, S. (2017). “People who don’t live what we live, don’t understand”: Youths’ experiences of hypermobility. Diss. Helsingin yliopisto.
- Bern-Klug, M. (2004). The Ambiguous Dying Syndrome. *Health & Social Work*, 29(1), 55–65. <https://doi.org/10.1093/hsw/29.1.55>
- Bonanno, G. A., Papa, A., & O’Neill, K. (2001). Loss and human resilience. *Applied and Preventive Psychology*, 10(3) 193–206. [https://doi.org/10.1016/S0962-1849\(01\)80014-7](https://doi.org/10.1016/S0962-1849(01)80014-7)
- Bray, P. (2013). Bereavement and transformation: A psycho-spiritual and post-traumatic growth perspective. *Journal of Religion and Health*, 52, 890–903. <https://doi.org/10.1007/s10943-011-9539-8>
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Casey, B. N. (2012). Pastoral care regarding

- losses for seniors: Creating rituals, personal narratives, and practices to draw seniors closer to God. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 24(4), 289–300. <https://doi.org/10.1080/15528030.2012.713801>
- Cooper-White, P. (2011). *Many Voices. Pastoral Psychotherapy in Relational and Theological Perspectives*. Minneapolis: Augsburg Fortress.
- Davies, D. J. (2011). *Emotion, Identity and Religion*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199551538.001.0001>
- Davies, D. J. (2017). *Death, Ritual and Belief. The Rhetoric of Funerary Rites*. (10. painos). London: Bloomsbury. <https://doi.org/10.5040/9781474250986>
- Doka, K. J., & Martin, T. L. (1998). Masculine responses to loss: Clinical Implications. *Journal of Family Studies* 4(2), 143–158. <https://doi.org/10.5172/jfs.4.2.143>
- Doka, K. J., & Martin, T. L. (2010). *Grieving beyond gender: Understanding the ways men and women mourn*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203886069>
- Ellis, J. (2013). Thinking beyond rupture: Continuity and relationality in everyday illness and dying experience. *Mortality*, 18(3), 251–269. <https://doi.org/10.1080/13576275.2013.819490>
- Fabbre, V. D., Buffington, A. S., Altfeld, S. J., Shier, G. E., & Golden, R. L. (2011). Social work and transitions of care: Observations from an intervention for older adults. *Journal of Gerontological Social Work*, 54(6), 615–626. <https://doi.org/10.1080/01634372.2011.589100>
- Francis, D., Kellaher, L., & Neophytou, G. (2005). *The Secret Cemetery*. Oxford: Berg.
- Ganzevoort, R. R., & Bouwer, J. (2007). Life story methods and care for the elderly. – H.-G. Ziebertz & F. Schweitzer (toim.), *Dreaming the Land. Theologies of Resistance and Hope*. Münster: LIT, 140–151.
- Ganzevoort, R. R., & Falkenburg, N. (2012). Stories beyond Life and Death: Spiritual experiences of continuity and discontinuity among parents who lose a child. *Journal of Empirical Theology*, 25(2), 189–204. <https://doi.org/10.1163/15709256-12341249>
- Ganzevoort, R. R. (1998). Religious coping reconsidered part one: An integrated approach. *Journal of Psychology and Theology*, 26(3), 260–275. <https://doi.org/10.1177/009164719802600304>
- Harmanen, E. (1996). Sururyhmä: suruprosessin dynamiikka sururyhmässä. Käytännöllisen teologian lisensiaatintyö. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- van den Hoonaard, D., Bennet, K. M., & Evans, E. (2014). ‘I was there when she passed’: older widowers’ narratives of the death of their wife. *Ageing and Society*, 34(6), 974–991. <https://doi.org/10.1017/S0144686X12001353>
- Herbert, R. (2014). *Living hope*. Suffolk, UK: KM Publishing.
- Hermans, H. J. M., Kempen, H. J. G., & Van Loon, L., (1992). The dialogical self: Beyond individualism and rationalism. *The American Psychologist*, 47(1), 23–33. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.47.1.23>
- Hibberd, R. (2013). Meaning reconstruction in bereavement: Sense and significance. *Death Studies*, 37(7), 670–692. <https://doi.org/10.1080/07481187.2012.692453>
- Kellaher, L., Prendergast, D., & Hockey, J. (2005). In the shadow of the traditional grave. *Mortality*, 10(4), 237–250. <https://doi.org/10.1080/13576270500321647>
- Klass, D., & Steffen, E. M. (2017). Introduction: Continuing bonds — 20 years on. – D. Klass, P. Silverman & S. Nickman (toim.), *Continuing Bonds in Bereavement: New Directions for Research and Practice*. Routledge, 1–14. <https://doi.org/10.4324/9781315202396-1>
- King, N. & Brooks, J. (2017). *Template Analysis for Business and Management Students*. Sage publications. <https://dx.doi.org/10.4135/9781473983304>
- Lester, A. D. (1995). *Hope in pastoral care and counseling*. Westminster John Knox Press.
- Mathijssen, B. (2017). Transforming bonds: Ritualising post-mortem relationships in the Netherlands. *Mortality*, 23(3), 215–

230. <https://doi.org/10.1080/13576275.2017.1364228>
- McAdams, D. P. (1985). *Power, intimacy, and the life story: Personological inquiries into identity*. New York: Guilford Press.
- McAdams, D. P. (2006). The role of narrative in personality psychology today. *Narrative inquiry*, 16(1). <https://doi.org/10.1075/ni.16.1.04mca>
- McAdams, D. P. (2008). Personal narratives and the life story. – John, O. P. Robins, R.W., & Pervin, L. A. (toim.) *Handbook of Personality: Theory and Research* (3 painos). NY: Guilford Press.
- Mäki-Petäjä-Leinonen, A. & Saarelainen, S.-M. (2021). Funeral wills and the autonomy of a dying person: Experiences of older people in palliative care and their carers. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 1–23. <http://dx.doi.org/10.1093/lawfam/ebab034>
- Neimeyer, R. A, Baldwin, S. A., & Gillies, J. (2006). Continuing bonds and reconstructing meaning: Mitigating complications in bereavement. *Death Studies*, 30(8), 715–738. <https://doi.org/10.1080/07481180600848322>
- Ojalampi, J. (2021). Existential space with an escape: Meaning making and relationship commitment in the narratives of spouses of people with mental illness. Diss. Helsingin yliopisto.
- Paavonen, A.-M. (2015). *Uhattu itse: Tulkinallinen fenomenologinen analyysi sosiaalisen ahdistuneisuuden kokemuksesta*. Pro-gradu. Helsingin yliopisto.
- Park, C. (2013). Religion and meaning. – R. Paloutzian & C. Park. (toim.), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, (2. painos). The Guilford Press, 357–379.
- Read, S. & Suutama, T. (2008). Elämän tarkoituksellisuuden muutokset iäkkäillä ihmisillä 16 vuoden pitkittäistutkimuksessa. *Gerontologia*, 22, 130–139.
- Saarelainen, S.-M. (2019). Landscapes of hope and despair: Stories of the future of emerging adults in cancer remission. *Journal of Pastoral Theology*, 29(2), 67–84. <https://doi.org/10.1080/10649867.2019.1632403>
- Saarelainen, S.-M., Vähäkangas, A., & Anttonen, M.-S. (2020). Religious Experiences of Older People Receiving Palliative Care at Home. *Religions*, 11(7), 336. <https://doi.org/10.3390/rel11070336>
- Saarelainen, S.-M., Vähäkangas, A., & Anttonen, M.-S. (2022). Fenomenologinen analyysi elämän loppuvaihetta elävien ikääntyvien uskonnollisuuden relationaalisista ulottuvuuksista. *Diakonian tutkimus*, 1S. <https://doi.org/10.37448/dt.113929>
- Schnell, T. (2009). Sources of meaning and meaning in life questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 4(6), 483–499. <https://doi.org/10.1080/17439760903271074>
- Schnell, T. (2021). *The Psychology of Meaning in Life*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367823160>
- Stroebe, M., & Schut, H. (2006). To continue or relinquish bonds: A review of consequences for the bereaved. *Death Studies*, 29(6), 477–494. <https://doi.org/10.1080/07481180590962659>
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. Sage Publications.
- Tromp, T., & Ganzevoort, R. R. (2009). Narrative competence and the meaning of life. Measuring the quality of life stories in a project on care for the elderly. – L. J. Francis, M. Robbins., & J. Astley (toim.), *Empirical Theology in Texts and Tables. Qualitative, Quantitative and Comparative Perspectives*. Brill, 197–216. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004168886.i-408.76>
- Vaarama, M., Mukkila, S., & Hannikainen-Ingman, K. (2010). 80 vuotta täyttäneiden koettu elämänlaatu. – M. Vaarama, P. Moisio, & S. Karvonen (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. [Welfare of Finns in 2010]. THL, 40–61.
- Valentine, C. (2008). *Bereavement Narratives. Continuing Bonds in the Twenty-First Century*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203893364>

- Vähäkangas, A. & Gothóni, R. (2010) Toivon häivähdyksiä hiv-tartunnan saaneiden ja ylivelkaantuneiden arjesta. *Diakonian tutkimus* 1, 27–45.
- Vähäkangas, A. (2020). Leskimiesten kokemukset puolison hautajaisista ja surusta. – *Uskonto, Perhe ja Hyvinvointi*, Laura Kallatsa, Pekka Metso, Mari Parkkinen ja Kati Tervo-Niemelä (toim.), 147–161. Karjalan teologisen seuran julkaisuja: Joensuu.
- Vähäkangas, A. & Mäki-Petäjä-Leinonen, A. (2020). Lähirelaatioiden vaikutus vainajan hautatahdon kunnioittamiseen, *Diakonian tutkimus* 2, 6–26. <https://doi.org/10.37448/dt.89866>
- Vähäkangas, A., Saarelainen, S-M., & Ojalampi, J. (2021). The search for meaning in life through continuing and/or transforming the bond to a deceased spouse in late life. *Pastoral Psychology* 71, 43–59. <https://doi.org/10.1007/s11089-021-00979-w>
- Walter, T. (1996). A new model of grief: bereavement and biography. *Mortality* 1(1), 7–26. <https://doi.org/10.1080/713685822>
- Woodthorpe, K. (2017). Family and funerals: Taking a relational perspective. *Death Studies* 41(9), 592–601. <https://doi.org/10.1080/07481187.2017.1325419>